

Характерним для індивідуального стилю В. Шевчука є своєрідні відступи від головної оповіді – короткі історичні свідчення, психологічно-філософські роздуми про абстрактні поняття, зміст життя, внутрішній світ людини і т. ін., в яких назви людей за національністю і місцем проживання виступають ключовими лексемами, наприклад: *Наші Лісовичі розташовані й справді серед лісів, які обступають їх зусібіч, інколи вони розступаються, і в тих місцях сіють коноплю, жито і яру пшеницю, край той на межі із Білорусією, а люди себе від білорусів, яких звать литвинами, та москалів одрізняють, хоч певною мірою, відрізняють себе і від жителів Полтавської губернії, яких звать українцями, мова їхня – ніби посередині між трьома діалектами: білоруським, великоросійським та малоруським* [1, 23–24].

Висновок. Таким чином, у романі В. Шевчука “Тіні зникомі” номінації осіб надають авторській оповіді логічної впорядкованості, композиційної стрункості й завершеності. Назви осіб виступають компонентами динамічних і статичних описів, стають конкретно-історичним виразником зображуваних подій.

Список використаної літератури

1. Шевчук В. Тіні зникомі. Сімейна хроніка : роман / Валерій Шевчук. – К. : Темпора, 2002. – 304 с.

Статтю подано до редколегії
10.11.2011 р.

УДК 811.161.2

Ю. В. Громик – кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки

Заперечні прислівники в західнополіських і суміжних говірках

Роботу виконано на кафедрі історії та культури української мови ВНУ ім. Лесі Українки

Проаналізовано специфіку творення заперечних прислівників у західнополіських та суміжних волинських і середньополіських говірках. Відзначено значну варіативність діалектних структур, неоднорідних за морфологічним складом, походженням, ареалом.

Ключові слова: говірка, ареал, прислівник, заперечна частка.

Громик Ю. В. Отрицательные наречия в западнopolесских и смежных говорах. Анализируется специфика образования отрицательных наречий в западнopolесских и смежных волинских и среднopolесских говорах. Отмечена значительная вариантность диалектных структур, неоднородных за морфологическим составом, происхождением, ареалом.

Ключевые слова: говор, ареал, наречие, отрицательная частица.

Hromyk Yu. V. Negative Adverbs in Western Polissian and Their Contiguous Dialects. The specificity of formation of negative adverbs in Western Polissian and their contiguous Volynian and Middle Polissian dialects is analysed. A considerable variability of dialectal structures, heterogeneous by their morphemic composition, origin and area of distribution is indicated.

Key words: dialect, area of distribution, adverb, negative particle.

Постановка наукової проблеми та її значення. Для найповнішого з'ясування історії української прислівникової системи потрібне вивчення словотвору прислівників на матеріалі кожного українського діалекту. Натомість здобутки українського мовознавства в галузі вивчення прислівників діалектної мови, попри наявність спеціальних досліджень на матеріалі закарпатських [3] і західнополіських [9] говірок та невеликих розвідок про прислівники окремих говіркових груп, досить скромні.

Діалектний матеріал зібрано з території західнополіського та суміжних говорів (дослідженням охоплено 178 населених пунктів Волинської, Рівненської областей, а також Брестської області Республіки Білорусь та повіту Гайнівка Підляського воєводства Республіки Польща).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Заперечні прислівники в західнополіських та суміжних середньополіських говірках творяться за допомогою заперечної частки *ни-* від основ питально-відносних прислівників, похідних від давнього нечленного займенника **къ*. Частка *н'і-* у структурі таких утворень в окресленому ареалі фіксована спорадично.

З урахуванням історії звукової системи української мови давніша і закономірніша саме частка *ни-*, що безпосередньо продовжує псл. **ni-* і є прямим відповідником білоруської *ни-*, російської *ни-*, польської *ni-* та ін. Частка *ни-* збереглася в основному у поліських та карпатських говорах. Варіант *н'і-* цієї частки пізніший, вторинний: заперечні прислівники з *nh-*, за спостереженнями В. В. Німчука, з'являються у пам'ятках здебільшого від XVI ст., а усталенню таких форм сприяла нова частка *nh*, *nhnt*, що стала вживатися замість давньої в заперечних відповідях [16, 474].

Відповідно до загальноновживаного *ніде* в говірках окресленого ареалу засвідчено варіанти, що безпосередньо пов'язані з псл. **ni-kъde* і зберігають проривний чи фрикативний приголосний, співвідносний із колишнім займенниковим коренем **k-*. Ареал структур *нигдѣ*, *нигдѣ* (багато н. п.), *нигдѣ* (Гірки Лбш., Бірки Лбш., Велимче Рт., Петрове Івн.), *нигдѣ* (Ружин Тр., Кортеліси Рт., Гірки Лбш.) охоплює західну і центральну частину західнополіського діалекту, а на сході фактично обмежений р. Стир, пор. також берестейське *ныгдѣ* [11, 65]. Відповідники відомі в частині українських південно-західних говорів, пор. бойківське *нигде*, *нигде* [19, 492], закарпатське *нигде* [18, 46], буковинське *нигдѣ* [24, 336] та ін.

У районі середньої частини Горино-Слуцького басейну зафіксовано прислівник *нийдѣ* (Велике Вербче Ср., Поляни Бр., Мирне Кс.), пор. білоруське діалектне *нийдзѣ* 'т. с.' [31, 6], російське діалектне *нийдѣ* 'т. с.' [23, 65]. З огляду на факт паралельного функціонування у західнополіських говірках лексем *тогдѣ*, *тогд'і* та їх фонетичних варіантів *тойдѣ*, *тойд'і* із вторинним [й] на місці [г] у структурі прислівника *нийдѣ* можна вбачати один із рефлексів послаблення артикуляції колишнього кореневого приголосного у формі *нигдѣ*. У говірках на сході досліджуваної території фіксовано варіанти з утратеним кореневим приголосним: *нидѣ* (Вичівка Зр., Містковичі Пн., Великі Телковичі Вл., Стрільськ Дб., Берестя Дб., Сварицевичі Дб., Красноволя Мн., Вовчецьк Мн., Руда-Красна Рв., Дядьковичі Рв., Ромашківка Квр., Липне Квр., Комарівка Кс.), *ни'дѣ* (Удрицьк Дб., Колки Дб., Малий Мідськ Кс.), пор. берестейське *нидѣ* [7, 539], *ндѣ* [11, 36]. Лише в кількох говірках представлено заперечні прислівники *н'ігдѣ* (Бокійма Мл., Топільне Рж., Любче Рж., Буцинь Ст., Нужель Кв., Поворськ Кв.), *н'ідѣ* (Цміни Мн.) із вторинною за походженням часткою *н'і-*, пор. також бойківське *нігдѣ*, *нігдѣ* [19, 492], наддністрянське *ныгдѣ* [4, 85], буковинське *нігдѣ*, *нирѣ* [24, 336] та ін.

Відповідно до загальноновживаного заперечного прислівника *ніколі* фіксовано в основному *ніколі* (багато н. п.), а також варіанти *нікол'і* (Вітово Д-Ц., Чохи Д-Ц., Старий Корнин Д-Ц., Дубичі-Церковні Д-Ц., Грабовець Д-Ц., Мохнате Гн., Немовичі Ср., Гута Кс., Малий Стидинь Кс., Забужжя Лб.), *неколі* (Красносілля Вл., Комарівка Квр., Бірки Лбш.), *ныколы* (Деревок Лбш.), *ніко́ле* (Набруска Мн., Петрове Івн., Седлище Лбш., Гірки Лбш.), *ні'кол'і* (Удрицьк Дб., Колки Дб., Малий Мідськ Кс.), *ніколі* (Піща Шц.), пор. берестейське *ныколы* [11, 65]. Відповідники відомі в інших поліських діалектах: *неколі* [17, 136], а також в українських карпатських говорах, пор.: бойківське *ніко́лі* [19, 489], лемківське *ніко́лі* [5, 150], закарпатське *ніко́лі* [18, 46] та ін. Виявлений в одній говірці (Липне Квр.) варіант *ніко́лий* відбиває, очевидно, результат аналогії до місцевих форм вищого ступеня порівняння прислівників на зразок *да́лий* 'далі', *ві́кший* 'вище' та под. Загальноновживане *н'іко́лі* фіксоване лише спорадично (Бокійма Мл., Топільно Рж., Буцинь Ст., Нужель Кв., Поворськ Кв., Цміни Мн., Заячиці Лк.).

Значення 'ніколи' в багатьох західнополіських та суміжних говірках реалізують ще й лексеми *нігди* (Дубичі-Церковні Д-Ц., Грабовець Д-Ц., Тофіловці Д-Ц., Чохи Д-Ц., Вітово Д-Ц., Мохнате Гн., Містковичі Пн., Невель Пн., Сенчиці Зр., Березичі Лбш., Залісся Шц., Грабове Шц., Піща Шц., Мельники Шц., Полапи Лб., Дубечне Ст., Суходоли В-В.), *нігди* (Ветли Лбш., Гірки Лбш., Мельники Шц., Галина Воля Ст., Залюття Ст.), *не́гди* (Забужжя Лб., Рівне Лб., Мельники Шц., Острівськ Зр.), *нігде* (Пулемець Шц.), *не́где* (В'язівно Лбш.); в основному у західноволинських та в суміжних

волинськополіських говірках виявлено їх варіанти із часткою *н'і-*: *н'ігди* (Чаруків Лц., Веселе Лц., Білосток Лц., Заячиці Лк., Микуличі В-В., Суходоли В-В., Нужель Кв., Ставки Тр., Петрове Івн.), *н'іде* (Щитинь Лбш.), *н'ідди* (Чаруків Лц.), пор. ще підляське *нігде* [34, 170], берестейські *нігды* [11, 146], *нігде* [29, 163], *нэгдэ* [13, 83], *ныгды*, *ныгдэ* [26, 218]. Ці деривати, як і лемківське *нігде* [5, 439], наддністрянське *ныкди* [4, 78], бойківські *нігди*, *нігди*, *н'іди* [19, 488], надсянське *нігды* [20, 77], білоруські діалектні *нігды* [11, 146], *нігды* [26, 218], польське *нігды* [33, 44], зводяться до псл. *ni-kъdy [33, 42]. Форми на зразок *нігди*, *н'іди* в західноволинських та західнополіських говірках, очевидно, підтримувані польським впливом.

В одній говірці (Липне Квр.) зафіксовано похідне від прислівника *нігди* утворення з префіксом *на-*: *нанігди* ‘не скоро, а то й ніколи’, пор.: *типéра вунá тиб'і тійа грóши нанігди д:ас'т'*. Очевидно, цей дериват постав на базі відомого тут фразеологізму *на с'ватійа нігди* ‘ніколи’, що представляє відому з XVI ст. слов'янську фразеологічну модель “на + фіктивного святого = ніколи” з образними конкретизаторами на зразок *ніколи*, *нігди*, *нігда*, пор. із карпатської групи говірок: *на світого Ніколи*, *на с'ятого нігда*, польське *na święty nigdy* тощо, білоруське *на святыє ніколи*, чеське *na svatého Nikdy* і т. ін. [14, 79–80].

У багатьох говірках Західного Полісся простежено похідні із часткою *ни-* від прислівника *вкóчи* ‘коли’ та його варіантів: *нікóче* (Суходоли В-В.), *нікóчи* (Поляни Бр.), *нікóча* (Щитинь Лбш., Щедрогір Рт.), *ніокóчи* (Микуличі В-В., Стрільськ Дб., Берестя Дб., Велике Вербче Ср., Ремчиці Ср., Немовичі Ср., Гута Кс.), *ні'окóчи'* (Колки Дб.), *ніокóч* (Нобель Зр., Сенчиці Зр., Вичівка Зр., Морочне Зр., Сварицевичі Дб., Воронки Вл., Більська Воля Вл.), *нівкóчи* (Бірки Лбш., Запруддя К-К., Черче К-К., Полапи Лб., Черемошна Воля Лб., Нудиже Лб., Римачі Лб., Світязь Шц., Вілиця Шц., Мельники Шц., Липне Квр., Гута Кс., Павловичі Лк., Вербя В-В.), *нівкóче* (Піща Шц., Залісся Шц., Грабове Шц., Пулемець Шц., Суходоли В-В.), *нівкóча* (Забужжя Лб., Рівне Лб., Грабове Шц.), *ніукóчи* (Мирне Кс.). У надсвітязьких говірках виявлено структури з кінцевими аналогічного походження формантами *-л'*, *-л'а*: *нівкóчил'*, *нівкóчил'а* (Пулемець Шц., Мельники Шц.). Очевидний на появу кінцевих морфем *-л'*, *-л'а* вплив із боку вживаних у цих говірках часових прислівників типу *пóкил'*, *пóкил'а* ‘поки’, *дóкил'*, *дóкил'а* ‘доки’ та ін. У цій же говірковій групі зафіксовано формально демінутивне утворення з додатковим сегментом *-ка*: *нівкóчил'ка* (Мельники Шц., Піща Шц.).

Базові лексеми в західнополіському говорі відомі з фіксації інших дослідників, пор.: *вкóчи* ‘коли’ [1, 66], *вкóча* ‘т. с.’ [2, 42]. Споріднені утворення вживані в суміжних говорах. Так, Г. Ф. Шило в західноволинських та холмських говірках засвідчив *кóча*, *кóчи*, *вкóчи*, *вкóчі*, *вкóча* ‘т. с.’ [30, 16]. Ареал цих лексем через південноволинські говірки [30, 176] продовжується в наддністрянському діалекті (у так званому говорі батюків): *вкóчи*, *вкóчі* [4, 257].

В українському мовознавстві було кілька спроб етимологічного опрацювання лексем *вкóчи*, *вкóча*. Першим звернув увагу на ці утворення Г. Ф. Шило, припустивши, що вони походять зі сполуки *в кой час* [30, 242]. Щоправда, В. В. Німчук визнав неслухняність цієї версії, аргументуючи її критику тим, що перехід *'а > 'е* (*'и*) після шиплячих властивий далеко не всім говірковим групам, де виявлено форму *вкóчи* [15, 99]. Про помилковість цієї версії свідчать також дані із західнополіського говору та суміжних діалектів, наприклад, факт активного функціонування лексем *вкóчи*, *окóчи* саме у такому фонетичному оформленні в говірках в районі Горино-Слуцького басейну, де перехід *'а > 'е* не відбувається; натомість форма *вкóча* виявлена в надбужських, ратнівсько-любешівських говірках, де перехід *'а > 'е* – явище звичне.

В. В. Німчук прислівник *вкóчи* вважає залишком давньої адвербіалізованої сполуки приєднання з указівним займенником та іменником *чинь* у часовому значенні: *о кь чинь*, *въ кь чинь* (первісно ‘під час, у час якої дії, діяння, чину’); втрата кінцевого *-н*, на думку вченого, стала можливою після деетимологізації. Паралельну форму *вкóча* В. В. Німчук вважає результатом прирівнювання деетимологізованої *вкóчи* до іменника *час* [15, 99].

Запропонована В. В. Німчуком нова версія етимологічного тлумачення лексеми *вкóчи* видається переконливою. На підтвердження її свідчить часта фіксація старожитніми пам'ятками зрощення *окочинь* ‘поки’ у ролі часового сполучника [25, 79]. Щоправда, ця гіпотеза не враховує відомий завдяки Ю. Балю [32, 96] факт фіксації у кінці XIX ст. у кашубських говірках прислівника *ко-ще* ‘коли’. Наявність кашубської паралелі може поставити під сумнів обидві відомі в українській мові спроби етимології. За Ю. Балем, кашубське зрощення *ко-ще* розкладається на два сегменти. Другий із

них – **-ще* – кашубський прислівник зі значенням ‘коли’, що розвинувся з *kie* ‘коли’ – скорочення форми *kie(g)dy* або ж адвербіалізованої форми називного-знахідного відмінка середнього роду займенника **къ*. Першу частину зрощення *ко-ще* Ю. Баль ототожнює із кашубським сполучником (часткою) *ко*, що зводиться до прислівника (*j*)*ako* [32, 96].

Отже, з’ясовуючи етимологію західноукраїнських регіоналізмів, не можна ігнорувати кашубські паралелі. Заслуговує на увагу передусім паралель *коче, коше*. Очевидно, саме варіант *коче* найточніше зберігає початкову структуру. При етимологічному опрацюванні його і похідних, а також кашубського *коше* треба мати на увазі, що виявлено ці форми в дуже архаїчних слов’янських говірках, якими є кашубські, західнополіські, підляські, холмські, західноволинські, наддністрянські (так званий говір батюків). З огляду на це, лексема *коче (коше)* може бути тепер уже рідкісним рефлексом якогось праслов’янського утворення, можливо, **коше*, де сегмент **ко-* сягає нечленного питального займенника **къ*. Кінцеве **-ще* може бути теж займенникового походження, пор. псл. **ше* ‘що’, звідки болгарське *че* ‘т. с.’ [12, 101]; на користь цієї версії свідчить одночасність вживання в заріченських, деяких інших говірках варіанта цього прислівника на *-ч (окоч)* та етимологічно спорідненої форми родового відмінка заперечного займенника *нич* ‘нічого’.

У західнополіських та суміжних говірках простежено ряд похідних із заперечною часткою *ни-* від місцевих прислівників зі значенням ‘звідки’, що представляють три структурні класи: деривати з основами *-куд-*, *-к’іл’-* або її варіантом *-кул’-* та ті, що містять залишки колишнього нечленного займенника **къ* у поєднанні з прийменниками.

Так, у невеликому компактному ареалі, що охоплює частину ратнівських та західних любешівських говірок, представлено похідні від прислівникової основи *-куд-*: *ниску́да, ниску́два, ниску́дова* (Залухів Рт., Щитинь Лбш., Невір Лбш.), *ниотку́да, ниотку́дова* (Невір Лбш.), *низвотку́да* (Прохід Ртн.), пор. російське *ниотку́да* [21, 237]. Ареал базових питально-відносних прислівників типу *ску́дова* і под. продовжується в суміжних берестейських говірках [11, 207], інших поліських говорах [17, 197], частині степових говірок [28, 78], пор. також надсянське *skut* [20, 80]. Паралелі відомі у білоруських говорах: *ску́да, ску́дава* [27, 467], у російських діалектах: *отку́д, отку́дов* [22, 215], у польській мові: *skąd* [33, 33] та ін. У кінцевому *-ва* В. В. Німчук [16, 483] вбачає вказівну частку, яка зіставляється з давнім указівним займенником *овъ, ова, ово*.

У говірках північної діалектної зони західнополіського говору, а також у частині східних маневичьких говірок та в підляському ареалі виявлено похідні від континуантів (із різними рефlekсами етимологічного [o]) давнього **съ-коль* ‘звідки’: *ниск’іл’* (Мохро Ів., Дивин Кб., Острівськ Зр., Сенчиці Зр., Люб’язь Лбш., Дольськ Лбш., В’язівно Лбш., Гірки Лбш., Залізниця Лбш., Березичі Лбш., Бихів Лбш., Залісся Шц., Піща Шц., Мельники Шц., Грабовце Шц., Світязь Шц., Пулемець Шц., Рівне Лб., Кортеліси Рт., Тур Рт., Залухів Рт., Яревище Ст., Кам’януха Мн.), *ниски́л’* (Кримно Ст.), *нискгл’ (ниску́л’)* (Гораймівка Мн., Більська Воля Вл.), *нискдл’ (ниску́л’)* (Мохнате Гн., Вітово Д-Ц., Старий Корнин Д-Ц., Грабовець Д-Ц., Дубичі-Церковні Д-Ц.). Ареал базових питально-відносних прислівників продовжується в берестейських говірках: *скиль* [27, 37], *скыль* [27, 387], а також у підляських: *ск’ел’* [34, 440], *скуоль* [26, 74]. Паралельно вживані й варіанти з кінцевим *-а (-е)* вторинного походження: *ниск’іл’а* (Острівськ Зр., Кухче Зр., Сенчиці Зр., Залісся Шц., Світязь Шц., Грабовце Шц., Мельники Шц., Пулемець Шц., Рівне Лб., Гірки Лбш.), *ниск’іл’е* (Гірки Лбш.), *ниск’іл’а, ниск’іл’е* (Тур Рт.), *ниски́л’а* (Кримно Ст.), що є результатами фонетичного розвитку давнішої основи **-колh*. Відомі також деривати цього структурного типу із префіксом *от-* замість *с-*: *ниотк’іл’* (Мокрани Мл., Невір Лбш.), *ниоткдл’ (ниотку́л’)* (Грабовець Д-Ц.), пор. берестейське *аткіль* ‘звідки’ [11, 14], російське діалектне *отколь, откиль, откель* ‘т. с.’ [22, 206]

У говірках північної діалектної зони західнополіського говору спорадично фіксується утворення, при морфологічній організації якого одночасно використано префікси **съ-* та **отъ-*: *низв’ік’іл’* (Здомишель Рт.). Очевидно, це дериват від давнішого **съ-отъ-коль* із наслідками регресивної асиміляції за місцем творення у консонантній сполуці [тк’] > [к’:] та стягнення подовження приголосного.

Великий суцільний ареал у районі Горино-Слуцького басейну, а також на Пінщині формують деривати з основами *-кул’*, *-кул’а* (без типових для цих говірок рефлексів етимологічного **о*): *ниску́л’, ниску́л’а* (Невель Пн., Жидче Пн., Містковичі Пн., Вичівка Зр., Морочне Зр., Стрільськ Дб., Свирицевичі Дб., Велике Вербче Ср., Ремчиці Ср., Поляни Бр., Липне Квр., Красноволя Мн., Цміни Мн., Лісове Мн., Постійне Кс., Комарівка Кс., Гута Кс., Яполоть Кс., Мирне Кс.). Відомі також

варіанти із префіксом *от-*: *ни'откұл', ни'откұл'а* (Удрицьк Дб., Колки Дб., Ремчиці Ср.), пор. російські діалектні *ниоткұль, ниоткұля* [21, 237]. Ареал базових питально-відносних прислівників *скул', откұл'* та под. продовжується в берестейських [29, 163], підляських [34, 8], середньополіських [17, 86] говірках, у білоруській мові [27, 469], російських діалектах [22, 217–218] та ін. Структури *скул', откұл'* – рефлексії давньої (можливо, праслов'янської) основи **-куль*, що постала в результаті контамінації основ **-коль* та **-куда* [8, 82–83].

Простежено також похідні із формально демінутивними суфіксами: *нискұл'ек'і* (Велике Вербче Ср.), *нискұл'акі', тиоткұл'акі'* (Ремчиці Ср.), *нискұл'ека, нискұл'ечка* (Мирне Кс.), *нискұл'іка, нискұл'ічка* (Гута Кс.), *ниоткдл'ка (ниоткұл'ка)* (Єльонка Д-Ц.), пор. російське діалектне *ниоткұл'ечка* [21, 237].

У більшості ж західнополіських говірок, крім північної та східної діалектних зон, уживано похідні із заперечною часткою *ни-* від континуантів давнього **сь-отъ-кы* з різними рефлексями етимологічного [о] в новозакритому складі та різними наслідками розвитку давньої сполуки [кы]: *низв'ітки* (Микуличі В-В.), *низв'ітк'і* (Оленине К-К., Граддя Мн.), *низв'ітки* (Галузія Мн., Сошично К-К.), *низв'ітк'і* (Копилля Мн., Оконськ Мн.), *низв'утки* (Руда-Красна Рв.), *низв'утк'і* (Дядьковичі Рв.) та ін. Подібні структури фіксовано в закарпатських говірках: *нивыткы, ниуткы* 'нізвідки' < **ни-отъ-кы* [18, 46]. У кількох говірках північної діалектної зони простежено форми *низв'ікти* (Набруска Мн.), *низв'ікти* (Кримно Ст.), структура яких склалась у результаті суміжної метатези.

У підляській говірці зафіксовано локалізм *никул'у* 'жодною дорогою' (Тофіловці Д-Ц.), можливо, пов'язаний із давнім прислівником міри часу **коль (*куль)*; базове *кұл'у* 'якою дорогою', можливо, постало з **колю (*кулю)*, що засвідчує застиглу флексію орудного відмінка однини колишніх іменних **-ї*-основ [10, 147].

Як відповідники до загальноновживаного *нікуди* в усіх говірках засвідчено деривати *никуди, никуді, никұда, никудá*, пор. берестейське *ныкуды* 'нікуди' [13, 49], середньополіське *не"куда* [6, 344], бойківське *никуда, никудá, никұди, никуді* [19, 490], закарпатське *никуды* 'нікуди' [18, 46]. Окрім первісної просторової семантики, в деяких говірках ці лексеми виражають ще й значення на зразок 'безсилий', 'зіпсований', 'абияк, погано (щось зробити)', пор.: *муйá старá вже гет' никудá; никудá вже с'ой рóвир; с'ой свéдир никуді сплét'ани* (Липне Квр.). У багатьох говіркових групах функціонує прислівник *никудóйу* 'ніякою дорогою', натомість у підляському ареалі виявлено варіант *никудéйу* 'т. с.' (Дубичі-Церковні Д-Ц., Тофіловці Д-Ц., Грабовець Д-Ц., Старий Корнин Д-Ц., Вітово Д-Ц., Мохнате Гн.), у кількох волинськополіських говірках – *никудó, никудóйо* 'т. с.' (Доротище Кв., Велимче Рт.); кінцеві сегменти *-ойу, -ейу, -ойо, -о* – застигли флексії, абстраговані із форм орудного відмінка однини імен давніх **-ā*-основ.

Відповідно до загальноновживаного *ніяк* у говірках окресленого ареалу засвідчено *нийáк* (багато н. п.), у говірках північної діалектної зони – *нийék* (Нобель Зр., Щитинь Лбш., Невір Лбш., Гірки Лбш., Залісся Шц., Піща Шц., Грабове Шц.), пор. берестейське *ныяк* [13, 135], *ныек* [11, 60]. Як відповідники можна навести бойківське *нияк* [Онишк, І, 492], лемківське *нияк* [23, 10], закарпатське *нийак* [18, 46].

Прислівники з наголошеною заперечною часткою *н'і-* на зразок *н'ігде* 'нема де, нема місця' (Нужель Кв.), *н'ігде* 'т. с.' (Бокійма Мл.), *н'іде* 'т. с.' (Удрицьк Дб.), *н'ікол'і* 'нема коли, нема часу' (Удрицьк Дб.), *н'ікуда* 'нема куди' (Нужель Кв.) у досліджуваних говірках фіксовані спорадично. Натомість поліщуки використовують описові конструкції типу *нема́ де, нема́ колі́, нема́ куда́* і под., пор. також *нимáе кóчі* 'немає часу' [1, 248]. Лише дериват *н'ійак* 'нема як, нема можливості' засвідчено практично в усіх говірках.

Висновки. Отже, заперечні прислівники в досліджуваних говірках творяться від основ питально-відносних прислівників, похідних від нечленного займенника **кь*, за допомогою частки *ни-* (вторинний за походженням її варіант *н'і-* фіксований спорадично). У складі заперечних прислівників у місцевих говірках виявлено шар давніх слов'янських архаїзмів (*нигде́, нігди* та його варіанти, деривати від *окóчи, скұда, ск'іл', скул', откұл'* та їх варіантів), а також вузьколокальні діалектні явища (*никóлий, никұл'у*) та полонізми (*н'ігди* і варіанти).

Умовні скорочення назв районів та гмін

Волинська область: В-В. – Володимир-Волинський, Гр. – Горохівський, Івн. – Іваничівський, Кв. – Ковельський, Квр. – Ківерцівський, К-К. – Камінь-Каширський, Лб. – Любомльський, Лбш. – Любешівський,

Лк. – Локачинський, Лц. – Луцький, Мн. – Маневецький, Рж. – Рожищенський, Рт. – Ратнівський, Ст. – Старовижівський, Тр. – Турійський, Шц. – Шацький;

Рівненська область: Бр. – Березнівський, Вл. – Володимирецький, Дб. – Дубровицький, Зр. – Заріченський, Кс. – Костопільський, Мл. – Млинівський, Рв. – Рівненський, Ср. – Сарненський;

Брестська область (Білорусь): Ів. – Іванівський, Кб. – Кобринський, Мл. – Малоритський, Пн. – Пінський;

Підляське воєводство, повіт Гайнівка (Польща): Д-Ц. – гміна Дубичі Церковні, Гн. – гміна Гайнівка.

Список використаної літератури

1. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок. У 2 т. Т. 1. / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : РВВ “Вежа” ВДУ ім. Лесі Українки, 2000. – XXIV + 354 с.
2. Бабій Ф. Й. Вивчення прислівника в діалектних умовах / Ф. Й. Бабій // Українська мова і література в школі. – 1981. – № 11. – С. 42–45.
3. Брошняк (Пискач) О. Д. Прислівники в українських говорах Закарпаття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / О. Д. Брошняк (Пискач) / Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород, 1996. – 23 с.
4. Верхратський І. Говір батюків / І. Г. Верхратський. – Л., 1912. – 306 с.
5. Верхратський І. Про говір галицьких лемків / І. Г. Верхратський. – Л., 1902. – 482 с.
6. Говірки Чорнобильської зони: тексти / упоряд. П. Ю. Гриценко [та ін.] – К. : Довіра, 1996. – 358 с.
7. Говори української мови : зб. текстів / упоряд. С. Ф. Довгопол [та ін.]. – К., 1977. – 590 с.
8. Громик Ю. В. Західнополіські прислівники зі значенням вихідного пункту руху та часової лімітативності / Ю. В. Громик // Волинь–Житомирщина : іст.-філол. зб. з регіон. проблем. – Житомир, 2005. – С. 81–96.
9. Громик Ю. В. Прислівники відзайменникового походження у західнополіських говірках української мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Ю. В. Громик ; Ін-т мовознавства ім. О. Потебні НАН України. – К., 1999. – 21 с.
10. Громик Ю. В. Просторові та часові прислівники з основами *коль, *толь, *сель в українських підляських говірках / Ю. В. Громик // Діалектологічні студії. Вип. 3 : Збірник пам’яті Ярослави Закревської. – Л., 2003. – С. 142–148.
11. Дыялектны слоўнік Брэстчыны / склад. Аляхновіч М. М. [і ін.]. – Мн. : Навука і тэхніка, 1989. – 294 с.
12. Етимологічний словник української мови. У 7 т. Т. 1. / за ред. О. С. Мельничука. – К. : Наук. думка, 1982. – 631 с.
13. Жывое народнае слова : дыялекталагічны зборнік. – Мн. : Навука і тэхніка, 1992. – 271 с.
14. Івченко А. О. Українська народна фразеологія: ареали, етимологія / А. О. Івченко. – Х. : Око, 1996. – 160 с.
15. Історія української мови. Лексика і фразеологія. – К. : Наук. думка, 1983. – 743 с.
16. Історія української мови. Морфологія. – К. : Наук. думка, 1978. – 539 с.
17. Лисенко П. С. Словник поліських говорів / П. С. Лисенко. – К. : Наук. думка, 1974. – 259 с.
18. Німчук В. В. Із словотвору прислівників говірок району верхньої течії річки Боржави. (Прислівники займенникового походження) // Наук. зап. Ужгород. держ. ун-ту. Т. 35 : Мовознавство. – Ужгород, 1958. – С. 56–58.
19. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок / М. Й. Онишкевич. – К. : Наук. думка, 1984. – Ч. 1. – 497 с.
20. Пшепюрська М. Надсянський говір / М. Пшепюрська. – Варшава, 1938. – 89 с.
21. Словарь русских народных говоров. – Л. : Наука, 1986. – Вып. 21. – 360 с.
22. Словарь русских народных говоров. – Л. : Наука, 1989. – Вып. 24. – 367 с.
23. Словарь русских народных говоров. – Л. : Наука, 1991. – Вып. 26. – 350 с.
24. Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.
25. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : у 2 т. Т. 2 / укл. Д. Г. Гринчишин [та ін.]. – К. : Наук. думка, 1978. – 592 с.
26. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча : ў 5 тамах. Т. III / уклад. А. І. Грынавецкене [і ін.]. – Мн. : Навука і тэхніка, 1982. – 535 с.
27. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча : ў 5 тамах. Т. IV / уклад. А. І. Грынавецкене [і ін.]. – Мн. : Навука і тэхніка, 1984. – 615 с.
28. Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпряни : у 4 т. Т. 4. / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя, 1992. – 354 с.
29. Чучка П. П. Деякі особливості українських говірок Брестського району Білоруської РСР / П. П. Чучка // Пр. XI Республік. діалектол. наради. – К. : Наук. думка, 1965. – С. 162–168.
30. Шило Г. Ф. Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра / Г. Ф. Шило. – Л. : Вид-во ЛДПІ, 1957. – 252 с.

31. Юрчанка Г. Ф. Народнае вытворнае слова. 3 гаворкі Мсціслаўшчыны / Г. Ф. Юрчанка. – Мн. : Навука і тэхніка, 1985. – 336 с.
32. Bal J. Formacje przysłówkowe z sufiksalnym *j* i *k* typu *dzisiaj, wczoraj, dzisiak, tamok* w historii i dialektach języka polskiego / J. Bal. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdansk, 1974. – 115 s.
33. Cyran W. Przysłówki polskie: budowa słowotwórcza / W. Cyran. – Łódź, 1967. – 244 s.
34. Czyżewski F. Polskie i ukraińskie teksty gwarowe ze wschodniej Lubelszczyzny / F. Czyżewski, S. Warchoń. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 1998. – 496 s.

Статтю подано до редколегії
10.11.2011 р.

УДК 81'373.232.1: 001.4

М. М. Дзюба – старший викладач кафедри
українознавства, педагогіки і психології
Національного університету водного господарства
та природокористування

Прагматичний зміст епонімічних термінів, утворених метафоричним перенесенням

*Роботу виконано на кафедрі українознавства,
педагогіки і психології НУВГП*

У статті проаналізовано епонімічні терміни української наукової термінології, утворені метафоричним перенесенням. Розглянуто прагматичний зміст метафоричних термінів з компонентом-епонімом.

Ключові слова: епонімічні терміни, прагматичний зміст, метафора.

Дзюба М. М. Прагматическое содержание эпонимических терминов, образованных путем метафорического перенесения. В статье проанализированы эпонимические термины украинской научной терминологии, образованные путем метафорического перенесения. Рассмотрено содержание метафорических терминов с компонентом-эпонимом.

Ключевые слова: эпонимические термины, прагматическое содержание, метафора.

Dzyuba M. M. Pragmatic Contents of Eponymic Terms Formed by Metaphoric Transposition. The article is devoted to the analysis of eponymic terms of Ukrainian scientific terminology formed in the process of metaphoric transposition. The pragmatic contents of metaphoric terms with eponymic component are analyzed.

Key words: eponymic terms, pragmatic contents, metaphor.

Постановка наукової проблеми та її значення. Поширення антропоцентричної парадигми дослідження в сучасній лінгвістиці привернуло увагу до вторинних засобів вираження різних значень. Як зазначає Т. А. Космеда, у XXI ст. мовознавство входить з новою науковою парадигмою: практично досконале вивчення проблем синтактики та семантики зумовило потребу глибокого дослідження прагматики [6, 3]. Лінгвопрагматичні особливості терміна вже були предметом вивчення дослідників, таких як А. Бабюк, Л. В. Туровська, В. В. Турчин, Д. П. Шапран та ін.

Зважаючи на те, що “лінгвістична прагматика перебуває в пошуку предмета дослідження, постійно уточнюючи конфігурацію свого проблемного поля” [3, 253], вважаємо, що прагматичний бік значення терміна складають додаткові семантичні нашарування і відтінки, а також уявлення мовців – носіїв метамови, які формуються під впливом лінгвальних і екстралінгвальних чинників. Тобто спеціальна одиниця не позбавлена експліцитно не виражених семантичних нашарувань, уявлень про знак, поняття, про деякі властивості і якості об’єктів (денотатів).

Слід констатувати, що епонімічні терміни як особливий вид спеціальних знаків здатні акумулювати в собі, окрім власне наукової інформації, національно-культурні та соціально-історичні конотації, що закономірно визначає згадані терміни як об’єкт пильної оцінної характеристики.